

Vida quotidiana en un espai urbà transformat. El Mercadal de Girona des d'una perspectiva de gènere

Anna Serra Salvi

Universitat de Girona. Secció de Geografia
Plça Ferrerter Mora, 1. 17071 Girona

Data de recepció: desembre del 2006
Data d'acceptació definitiva: abril del 2007

Resum

L'article mostra, des d'una perspectiva de gènere, com les transformacions urbanes repercuteixen en la vida quotidiana de les persones i en la seva manera de viure l'espai públic. El barri del Mercadal, transformat en zona per a vianants, conté les tres places que són els espais públics escollits per a l'estudi. La metodologia emprada ha estat bàsicament qualitativa (entrevistes en profunditat a homes i a dones del barri i observació directa a les àrees d'estudi), per tal d'arribar a l'experiència personal de la gent que viu al barri.

Paraules clau: espai públic, urbanisme, Mercadal, Girona, espai viscut, gènere.

Resumen. *Vida cotidiana en un espacio urbano transformado. El Mercadal de Girona desde una perspectiva de género*

El artículo muestra, desde una perspectiva de género, como las transformaciones urbanas repercuten en la vida cotidiana de las personas y en su manera de vivir el espacio público. El barrio del Mercadal, transformado en espacio peatonal, cobija las plazas que son los espacios públicos seleccionados para el estudio. La metodología utilizada ha sido sobre todo cualitativa (entrevistas en profundidad a hombres y a mujeres del barrio y observación directa en las zonas de estudio), a fin de llegar a la experiencia personal de la gente que vive en el barrio.

Palabras clave: espacio público, urbanismo, Mercadal, Girona, espacio vivido, género.

Résumé. *Vie quotidienne dans un espace urbain transformé. Le Mercadal à Gérone a travers d'une perspective de genre*

Cet article montre, à travers d'une perspective de genre, comme les transformations urbaines ont des effets dans la vie quotidienne des gens et leur utilisation de l'espace public. Le quartier du Mercadal, transformé en espace pour les piétons, a trois places qui ont été choisies pour l'étude. Nous avons utilisée une méthodologie qualitative (interviews aux hommes et femmes du quartier et observation directe) à fin de connaître l'expérience personnelle des gens qui habitent dans le quartier.

Mots clé: espace publique, urbanisme, quartier Mercadal de Gérone, espace vécu, genre.

Abstract. *Daily life in a transformed urban space. The Mercadal of Girona from a gender perspective*

Using a gender perspective, this paper shows how urban transformations affect in the daily life of citizens and on the way these citizens live public space. Three public squares have been selected for study in the neighborhood known as the Mercadal, now an area for pedestrians, in the city of Girona. Through qualitative methodologies (indepth interviews with men and women of the neighborhood and direct observation in the study areas) we have been able to extract personal experiences of people living in this neighborhood.

Key words: public space, urban planing, Mercadal, Girona, living space, gender.

Sumari

Introducció i enfocament metodològic	El Mercadal com a «espai viscut»
L'espai públic entre la funció social i la representació simbòlica	El Mercadal: una lectura de gènere
L'espai transformat: el barri del Mercadal	Reflexions finals
El Mercadal com a espai públic	Bibliografia

Introducció i enfocament metodològic

Aquest article pretén mostrar l'impacte que han provocat les transformacions urbanes del barri del Mercadal de Girona en la vida quotidiana de les persones que hi habiten¹. Amb l'arribada dels governs democràtics als ajuntaments a principis dels anys vuitanta, es transformen els centres històrics de moltes ciutats. Aquest és el cas de la ciutat de Girona, on s'empren un ambiciós projecte de renovació urbana en tot el seu barri antic que inclou també el del Mercadal. La profunda transformació d'aquest barri es concreta amb la creació d'espai públic i la desaparició de la indústria que fins llavors hi era present. Avui ningú no posa en dubte que l'espai públic desenvolupa un paper important com a lloc socialitzador i d'igualtat entre homes i dones i que és objecte d'usos i de projeccions de necessitats molt diverses. Ara bé, esdevé evident que cal, per part de gestors i urbanistes, fer atenció a l'efecte que exerceixen les operacions urbanístiques en l'experiència diària de les persones. El coneixement d'aquestes repercussions, tant si són positives com negatives, han de servir de crítica constructiva per millorar la pràctica urbanística.

Per tal d'arribar a conèixer l'experiència viscuda per les persones que viuen en el barri i les valoracions que fan de les transformacions urbanes que hi han

1. Aquest article és una versió resumida d'una secció de la memòria de recerca *Les transformacions urbanístiques del barri del Mercadal de Girona: Una lectura des de la geografia i el gènere*, dirigida per la doctora Isabel Salamaña i defensada a la Universitat de Girona el juliol de 2003.

tingut lloc en relació amb la seva vida diària, hi he aplicat una metodologia de tipus qualitatiu. Les tècniques emprades han estat les entrevistes en profunditat, les entrevistes informatives i el treball de camp. Les entrevistes informatives s'han realitzat a un total de trenta-sis persones que viuen al barri, en el mateix nombre d'homes que de dones i de diferents franges d'edat, a fi de disposar de força informació i que estigués ben detallada. Les entrevistes informatives han estat vuit i s'han realitzat a urbanistes i a agents socials que treballen al barri o que han participat, al moment oportú, en la planificació de l'espai que s'estudia.

El treball de camp s'ha centrat en l'observació directa sobre el terreny i s'ha complementat amb l'elaboració de diferents documents cartogràfics, una recerca bibliogràfica exhaustiva de tipologia diversa i la realització de material visual o fotogràfic.

L'espai públic entre la funció social i la representació simbòlica

Dintre del sistema urbà, l'espai públic constitueix l'escenari principal on té lloc i s'articula la vida col·lectiva, motiu pel qual de l'espai públic se n'han fet múltiples lectures. Estudiosos com ara Lefebvre (1978) i Habermas (1984) han analitzat la diversitat de formes que pren la vida quotidiana en l'espai urbà; idea que, més recentment, també ha estat explorada per Tello (2002) i Borja (2000). Autors com ara Hartley (1992) o Young (1990) s'han fixat en la funció de l'espai públic com a generador de sentit de pertinença a la col·lectivitat, mentre que Jürgen Habermas (1989) ha definit l'espai públic ideal com aquell en què tots els grups socials han de trobar accés i representació. En la mateixa línia, l'espai públic és vist per Borja (2001) com el marc essencial de la ciutadania, l'entorn en el qual aquesta es defineix en totes les seves virtuts i potencialitats. Stephen Carr i Mark Francis defineixen tres valors que són essencials per a la constitució de l'espai públic: ha de respondre a les necessitats i a les demandes dels seus usuaris, en termes de confort, relax i utilitat; ha de ser un espai democràtic i també significatiu (*meaningful*), és a dir, que «permeti que la gent estableixi fortes connexions entre el lloc, les seves vides personals i el món [...] relacionant-se amb el seu context social i físic» (Carr i Francis, 1992). La literatura que atorga un valor fonamental a l'espai públic a nivell social és extensa. Ara bé, entre aquests valors i la seva aplicació pràctica, diversos autors observen que, per tal que l'espai públic compleixi la seva funció ideal com a lloc de creació de ciutadania, cal resoldre una sèrie de dialèctiques que actualment es troben en conflicte.

Una dialèctica entre *seguretat i ús* que Borja (2001) veu, fins a cert punt, inevitable i que Gill Valentine (1996b) observa en els espais d'ús infantil dissenyats pels adults. Aquesta dialèctica ens enfronta al que constitueix el problema central de l'espai públic: la tensió entre el *desig d'integració i el potencial de conflicte social*. El conflicte social no s'ha d'entendre com una situació violenta, sinó com a resultat de la marginació de col·lectius importants (Borja, 2001). Relacionat amb la utilització física de l'espai i amb les limitacions

d'aquest, cal remarcar l'existència de la dialèctica entre *ús i sostenibilitat*. Estudiosos com Aragall (2002) i Bru (1995) fan especial atenció als condicionants ambientals a l'hora de planificar. Una darrera dialèctica que convé tenir en compte en la configuració d'un espai urbà, perquè sigui vertaderament habitable i acollidor, és la que es dona entre *ús i higiene*.

Espai public, gènere i espai viscut

Atès que homes i dones han tingut, tradicionalment, rols socials ben diferenciats, també han estat diferents les seves experiències quotidianes dins l'espai urbà i, concretament, dins l'espai públic. Des de la geografia feminista, científiques com ara Little, Peake i Richardson (1988) han estudiat àmpliament els fonaments i les conseqüències de la separació d'esferes «femenines» i «masculines» dins les ciutats. La distribució i la localització de les dones es dona en virtut del seu espai social, per aquest motiu, hi ha menys visibilitat social de les dones de les classes baixes i, en canvi, un accés més gran a l'habitatge per part de dones independents de l'estructura familiar (Wekerle, 1980; Bondy i Christie, 2000).

Un altre aspecte que cal considerar és que la configuració urbanística de l'espai dibuixa zones urbanes que, des del punt de vista femení, estan associades a la por o poden ser escenaris d'actes de violència de gènere (Bondy i Christie, 2000).

L'experiència de les dones a la ciutat és diferent de la dels homes, perquè també és diferent l'ús que en fan i la gestió del seu temps. Les relacions amb l'espai a nivell d'oci, comerç i treball es dibuixa sempre més a prop de la llar que no pas les que estableix l'home, així com un ús més gran del transport públic. Aquesta relació més vinculada amb l'entorn immediat, que és condicionada en gran part per les responsabilitats domèstiques que encara assumeixen actualment les dones, afavoreix que siguin *elles* més coneixedores de l'espai i que hi estiguin més integrades.

El concepte fonamental que permet examinar les relacions entre les dones i els homes i les seves representacions en l'espai, centrant-nos no només en l'experiència personal, sinó també en el mateix espai com a generador d'aquesta experiència i de les formes de representar-la, és el «d'espai viscut» definit per Lefebvre (1978). No es pot dissociar l'espai de la seva apropiació subjectiva per part dels individus que hi viuen. L'espai és precebut com a significatiu en tant que articula aspectes fonamentals de l'existència del subjecte que hi viu, i, al mateix temps, l'individu concep la seva experiència en relació amb aquest espai i amb les transformacions que ha sofert, i hi troba representacions que parlen de la seva pròpia experiència.

L'espai transformat: el barri del Mercadal

L'àmbit d'estudi es contextualitza dins de l'àrea que es transforma amb el projecte de renovació urbana del Mercadal. La zona objecte d'estudi amb un total

de 8,92 ha, ubicada just a la part antiga del centre de la ciutat de Girona i a la riba esquerra del riu Onyar, comprèn els carrers de Santa Clara, Obra, Perill, Premsa, Nord, Eiximenis, Anselm Clavé, Nou, Cristòfol Grober i les places de Santa Susanna, Josep Pla i Constitució, a més de l'Avinguda de Sant Francesc, que exerceix un paper limítrofe entre la part de vianants i la part transitada per vehicles (mapa 1).

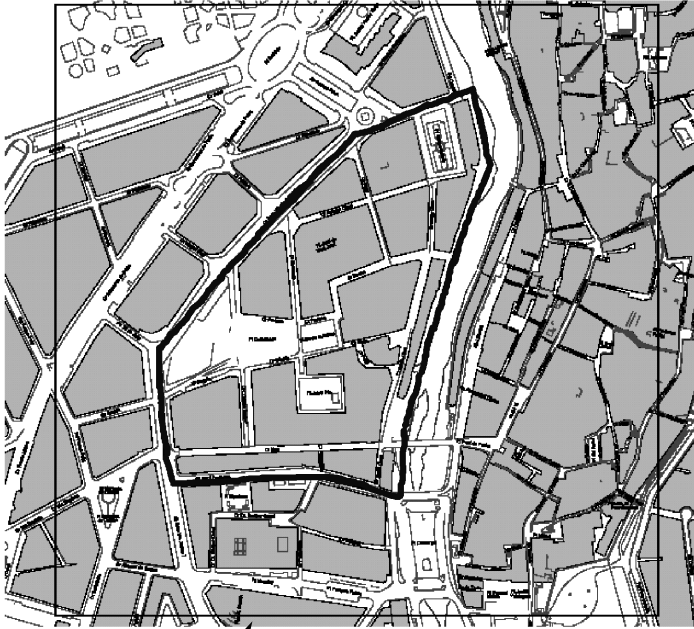
Nascut intramurs, la història ha tingut un paper primordial en la transformació de la fesomia urbana d'aquest barri. De ser un espai dedicat a l'horta per abastir les necessitats alimentàries de la població que vivia a l'altre costat del riu Onyar, es converteix, al segle XV, en un indret de perfil religiós, a causa de la diversitat de convents que hi coincideixen. A mitjan segle XIX, la presència de la sèquia Monar facilita la instal·lació d'algunes fàbriques que són l'inici d'una petita indústria que, amb el temps, anirà dibuixant un Mercadal de perfil industrial. La necessitat d'espai a causa del creixement de la ciutat, porta l'Ajuntament gironí a treure la indústria del centre urbà a principis dels anys vuitanta.

En aquests moments, l'estat general del barri evidencia, també, la necessitat de donar-li una nova orientació. El trobem ple de cases envellides, amb una imatge abandonada caracteritzada per la presència de marques i banderoles publicitàries que criden escandalosament el mal gust, un riu Onyar de pudors i colors diversos, i amb l'espai públic pres pel trànsit rodat. Aquesta situació fa que el comerç tradicional del barri perdi pes ràpidament dins el conjunt de la ciutat.

A partir d'aquest moment, l'Ajuntament inicia el projecte de renovació urbana Pla Especial del Barri Vell, que inclou el barri Mercadal. Els objectius principals són els de donar una nova imatge a la ciutat antiga, regenerar-la a nivell urbà facilitant-ne els accessos i la mobilitat, alhora que revitalitzar el comerç i equipar-la socialment i culturalment. Aquesta transformació passa per una gran operació de rehabilitació de l'espai públic que es concreta amb la creació de les places de la Constitució, de Josep Pla i de Santa Susanna, i la conversió de tots els carrers del barri en zona de vianants. En definitiva, es configura el barri d'espai públic que es coneix avui.

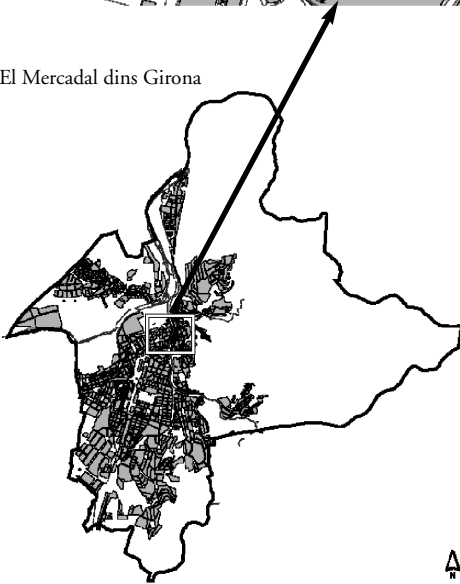
La plaça de la Constitució i la de Santa Susanna, si bé neixen com un projecte conjunt, per diversos motius al llarg de la seva execució, acaben responnent a dos projectes diferents. La plaça de la Constitució (fotografia 1) consta de dos espais contraposats: un de ple i tou on hi ha una col·lecció de plàtans amb un paviment de sauló compacte, i un altre de buit i dur que respon a l'esplanada de la part central feta de formigó blanc. A l'espai de transició entre totes dues parts, hi ha, asseguda sobre un mur, l'escultura al·legòrica de *La nena* (fotografia 2), que recorda el naixement de la Constitució. Aquesta plaça, que neix amb vocació de ser un «test a la ciutat», alhora que «molt gironina», s'acaba configurant com un espai d'avanguardia i modernitat, per la forta presència d'elements i estructures arquitectòniques que s'hi ubiquen.

La plaça de Santa Susanna, situada just davant l'església del barri, respon a la imatge tradicional d'un espai d'aquest tipus (fotografia 3). Es caracteritza

El Mercadal dins Girona

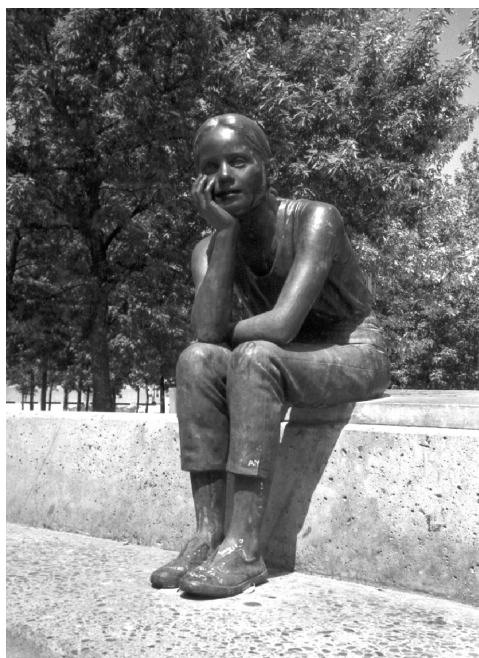
▭ Àmbit d'estudi

Mapa 1. Barri del Mercadal.

Fotografia 1. La Plaça Constitució.
Autora: Anna Serra.

Fotografia 2. «La nena» de la Plaça
Constitució.
Autora: Anna Serra.

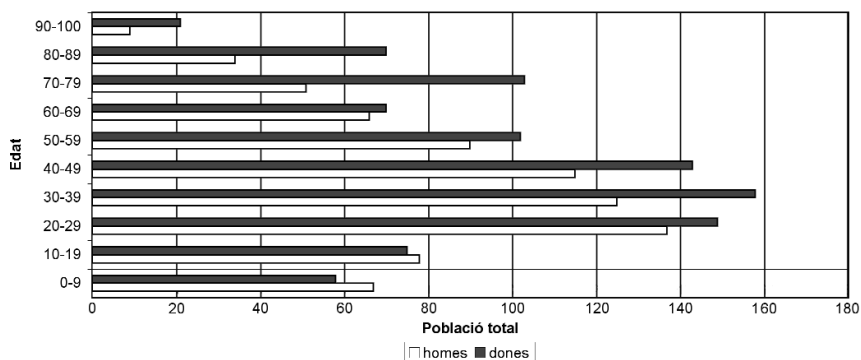

Fotografia 3. Plaça Sta. Susanna.
 Autora: Anna Serra.

pel paviment de sauló, la presència dels aurons, els bancs a l'estil tradicional i una font d'aigua per beure. D'aquesta plaça, cal destacar-ne, d'una banda, el conjunt de palmeres que, amb la seva disposició, dibuixen la data de la Constitució (6-12) i, de l'altra, l'escultura de la lletra A de Brossa situada damunt d'una columna.

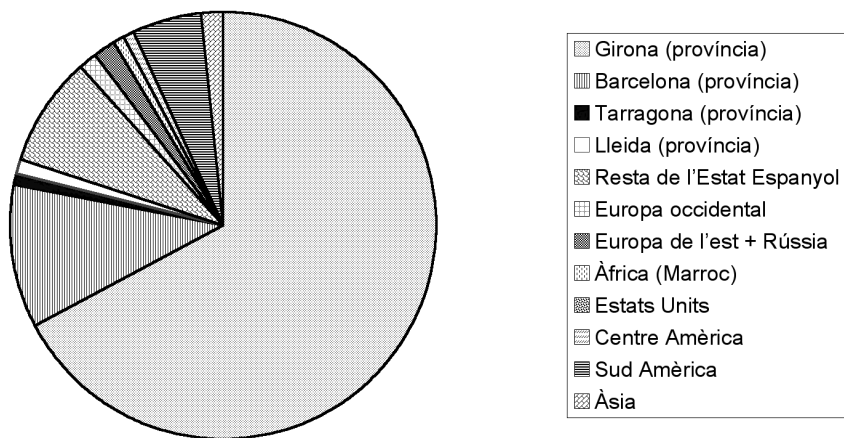
La plaça de Josep Pla, que es dibuixa en forma rectangular i de proporcions més aviat petites (55 m x 43 m), neix mancada de forma i d'esperit personal que ultrapassi la necessitat de cobrir un aparcament subterrani i de ser un espai de vianants. El mobiliari urbà que s'hi localitza respon a un disseny de línies molt senzilles. El que vol donar personalitat a la plaça és, sens dubte, l'escultura del llibre, que la seva autora, Pia Crozet, dedica a Josep Pla.

Actualment, en el barri hi trobem una població total de 1.721 persones, 772 de les quals són homes i 949, dones. El teixit de població que habita el Mercadal es caracteritza sobretot perquè està format per persones en edat adulta i gran (de 30 a 50 anys i més) (gràfic 1), majoritàriament de procedència gironina (gràfic 2). És important destacar que el moviment migratori procedent de països extracomunitaris arreu d'Europa es fa notar a nivell de la ciutat de Girona, i també del barri del Mercadal, on es comptabilitza una població estrangera entorn de les dues-centes persones (gràfic 3 i taula 1).

Gràfic 1. Població per edat i sexe del Mercadal.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades cedides per l'Ajuntament de Girona (2002).

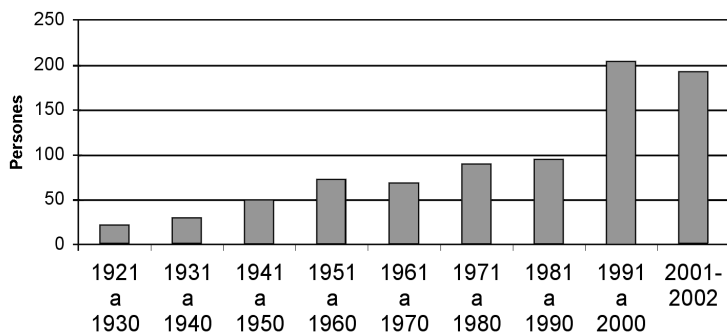
Gràfic 2. Distribució dels residents del barri del Mercadal segons lloc d'origen.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades cedides per l'Ajuntament de Girona (2002).

Taula 1. Distribució de la població immigrant per gènere.

	Països	Homes	Dones
Europa occidental	Regne Unit	1	1
	Alemanya	1	
	Portugal	1	
	Països Baixos		1
	França	5	12
	Dinamarca	1	
	Bèlgica		1
Europa de l'Est	Ucraïna	2	6
	Rússia	1	4
	Romania	1	
	Moldàvia		1
	Hongria	2	2
	Bulgària	4	7
	Bielorússia	1	
Àfrica	Marroc	8	3
	Angola	2	1
Amèrica del Nord	Estats Units	3	
Amèrica Central	República Dominicana	2	4
	Honduras	2	2
	Cuba	2	3
Amèrica del Sud	Veneçuela	3	3
	Uruguai	2	2
	Equador	17	15
	Colòmbia	5	14
	Xile	4	5
	Brasil	1	
	Bolívia		2
Argentina	9	10	
Àsia	Xina	10	15
	Vietnam	1	
	Malàisia	1	2
	Indonèsia		1
	Geòrgia	3	
Austràlia	Austràlia	1	

Font: Elaboració pròpia a partir de dades cedides per l'Ajuntament de Girona (2002).

Gràfic 3. Població segons any d'arribada al Mercadal.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades cedides per l'Ajuntament de Girona (2002).

A nivell econòmic, el sector dominant és el terciari, i és el comerç l'activitat principal que caracteritza el barri, a més de la presència d'un l'elevat nombre d'oficines, bufets i despatxos de professionals liberals. Pel que fa a la renda de les persones que resideixen al barri, tots els agents socials entrevistats coincideixen a definir-lo com un indret benestant, de famílies acomodades i amb feines normalitzades, és a dir, de nivell econòmic mitjà-alt.

El Mercadal com a espai públic

La transformació física del barri, que responia a un desig de donar una nova imatge, facilitar els accessos i transformar-lo sobretot en un espai de vianants, ha rebut l'aprovació entusiasta, tant per part dels residents com dels comerciants que tendeixen a contrastar la comoditat i la facilitat de circulació actuals amb el caos circulatori i desordre del passat. Una veïna del barri ho expressa així:

[...] ya la calle Santa Clara quedó muy bien, que antes era una acera estrecha y era muy incómoda. Dos personas no podían ir así de lado caminando.

Llavors hi ha hagut un procés de peatonalització que ha sigut interessant perquè ha fet guanyar qualitat de vida als habitants. (Rafel)

Jo considero que, en aquests moments, és un barri, no agradable, sinó superagradable, passa que no ens donem compte i no recordem com era abans. (Arcadi)

Dos comerciants de la zona expressen la seva satisfacció amb aquestes paraules:

[...] comercialment, vénen amb més tranquil·litat..., no hi ha presses, no hi ha pol·lucions de tubs d'escapaments, la gent passeja amb més tranquil·litat...

[i recorda que abans] tenien el cotxe al mig del carrer, mal aparcat i tothom cridava: «Escolta tu, afanya't a despatxar que tinc el cotxe mal aparcat, que em multaran...».

Això ha sigut una gran millora per la part comercial..., lo que es va creure que s'havia de fer era una remodelació del barri que és lo que s'ha fet.

Tot i així, s'han observat algunes reticències relatives a la pavimentació i a les formes del mobiliari urbà, que es veuen excessivament dures o poc acollidores, malgrat que es reconeixin com a necessàries per adaptar el barri a les necessitats dels vianants. Es repeteixen de manera insistent i generalitzada dues crítiques: la pavimentació amb llambordes i la presència d'una vorera «rovellada»; dos factors que són percebuts per moltes persones com les dificultats més grans per circular-hi de manera còmoda. En relació amb la vorera, un veí en diu el següent:

Santa Clara, bé..., excepte l'esgaló aquest..., que és una cagada grossa..., perquè patina i la gent no el veu i s'hi entrebanca.

Un altre dels objectius era dotar el barri d'equipaments culturals. Des del punt de vista de la plena utilització de l'espai, la manca d'equipaments necessaris per a una bona integració de la mainada i de la gent gran és una de les crítiques més repetides pels usuaris del barri. En aquest sentit, un veí entrevistat afirma:

En tot cas, hi ha equipaments, hi ha espais privats que compleixen en part una funció pública que sí que em resulten atractius...

La manca d'un casal d'avis o d'un centre cívic, i l'absència d'escoles bressol se supleix amb la utilització de centres ubicats en barris adjacents, cosa que dilueix i debilita objectivament la vida associativa i social del barri. Una veïna jove amb fills manifesta:

No en tenim cap, de guardaria al barri, les úniques que hi ha són privades i caríssimes i estan a Bonastruc sa Porta [ubicat al barri veí] una... i l'altra..., no, no n'hi ha prou, fatal.

Les respostes més crítiques donades pels entrevistats sobre la transformació de l'espai tenen a veure amb les places. La plaça de Santa Susanna és la més estimada i la que més plenament compleix la funció d'«espai públic», entès com a zona de plena convivència, oberta, còmoda, estèticament plaent i sense exclusions. Una veïna que és mare expressa:

La placeta és molt assolellada, no hi toca cap vent, perquè és força tancada i la trobo molt estètica amb aquelles palmeres i amb l'església del Mercadal, toquen les campanes, surten els nens de l'Eiximenis i juguen.

D'aquesta plaça, en estaca el fet de ser freqüentada per residents de totes les edats i plenament utilitzada per a l'oci. La presència dels bancs i de la terrassa d'un bar afavoreixen que sigui plenament utilitzada per a la vida social i veïnal. Una senyora gran entrevistada comenta:

Esas palmeras ahí, con la placita tan mona..., ahí sí que hay bancos y, si te quieres sentar, te sientas en el banco. Es muy acogedor ese rincón.

En aquest mateix, sentit una noia jove diu:

És un lloc cèntric... I aquesta plaça trobo que està bé, ha millorat molt des que aquell bar ha posat a fora les taules i les cadires.

Contràriament, la plaça de la Constitució, a causa de la presència dels forts elements estètics d'avanguardia que té i del seu disseny i mobiliari, és percebuda com a poc propícia per a l'oci i l'intercanvi social.

La trobo horrorosa la plaça Constitució... La trobo freda, impersonal i que no serveix per a res. (Núria)

Des d'un punt de vista arquitectònic, és molt lletja. Massa ciment. (Esperança)

Les entrevistes mostren, també, com, en molts casos, esdevé un simple espai de pas:

Hi passo molt, però... tant per la banda de dalt com per la banda de baix. La gent de la nostra edat no hi va a fer res en aquella plaça. (Doménec)

Malgrat aquesta percepció generalitzada que la fa notablement impopular, l'observació demostra que és una plaça utilitzada per persones d'edats diferents, si bé, molt majoritàriament, els seus usuaris són nois joves patinadors que no viuen al barri.

El fet que sigui una plaça dura permet patinar i tot això... Jo recordo també jugar-hi a hoquei o a futbol. (Albert, un jove del barri)

Hi ha com un relleu perquè quan marxen els petits hi vénen els del monopati... Nosaltres l'utilitzem molt i a vegades baixem amb els patins, amb bicis... (Mita, mare de família)

La tercera plaça que s'observa és la de Josep Pla. La manca d'ús i d'elements estètics o d'oci la converteixen en un espai desaprofitat, poc utilitzat i que simplement es percep com un nexa d'unió entre diferents carrers del barri.

No m'agrada..., és intrínsecament urbana..., és de pas, és una cosa tan allò forçada. Una excusa per fer-hi un pàrquing a sota... (Abel)

I la plaça Josep Pla, doncs..., és no, no hi ha res per anar-hi a fer..., trobo que és un lloc molt impersonal i fred... (Núria)

El Mercadal com a «espai viscut»

Per veure com el Mercadal és viscut i percebut per la seva gent, s'ha focalitzat l'atenció en les places, que és on es projecten algunes de les connotacions més positives i negatives que els propis habitants veuen del barri en general.

La plaça de Santa Susanna és l'espai d'oci més usat per tots els col·lectius del barri i percebut pels residents entrevistats com la zona més satisfactòria estèticament. Repetidament descrita com a «maca», «acollidora» i «popular», aquesta plaça queda vinculada a la proximitat, l'intercanvi humà, l'acolliment i la integració.

La trobo molt estètica..., molt maca, sempre hi ha gent parant el sol. (Marta)

Hi puc anar sol o, sobretot, quan he de quedar amb algun amic o així. Al sortir o estar a l'aire lliure, doncs quedem en aquest bar... (Toni)

D'aquest barri, a mi m'agrada molt el que és la plaça de Santa Susanna... Trobo que és una plaça que ha donat molta vida a aquest barri. (Susanna)

Alguns dels elements que destaquen en la imatge mental que els veïns se'n fan són la font, la sorra i les palmeres i la façana de l'església, element que és especialment important pel que té d'imatge tradicional de plaça.

Els nanos hi disfruten molt. La meva filla es fot les mans plenes de terra, hi ha una font que poden beure aigua..., hi ha bancs que t'hi pots assentar. (Domènec)

En contrast, la plaça de la Constitució queda associada amb el disseny, la qual cosa genera que sigui percebuda i viscuda com a «freda», «perillosa» i «poc acollidora». S'observa una distància emocional per part de la ciutadania i una empatia difícil.

Me agobia un poco esta sensación como de cemento, calor y el reflejo de una luz muy fuerte. (David)

La plaça aquesta, tot ciment armat, de veritat trobo molt que no fa vida. (Núria)

Hi ha aquells rocs bèsties i si et despistes un nano se t'enfila. [...] a la que et despistes es fa mal. (Fidela, mare de mainada)

Entremig d'aquestes dues percepcions tan oposades, hi queda la plaça de Josep Pla; que és viscuda sobretot des de la indiferència generalitzada i que no esdevé la base de cap discurs especialment connotat.

La plaça Josep Pla..., com aquell qui diu, a part de tres vegades l'any que hi fan sessions de cinema al carrer, a l'estiu, no se m'hi ha perdut res. (Toni)

En relació amb els elements simbòlics, bona part dels que havien estat dissenyats de forma explícita i que es troben concentrats majoritàriament a la plaça de la Constitució, són ignorats o passats per alt, tret de les escultures presents en

cadascuna de les places. L'element artístic més ben valorat de tot l'espai és l'estàtua de La nena, de la plaça de la Constitució, que és vista pels residents com un referent dins la seva quotidianitat, i a la qual projecten connotacions alhora estètiques i afectives. L'estàtua no es veu només en termes decoratius, sinó que, en el discurs dels residents, s'humanitza, se la compadeix (davant de les pintades i agressions de què a vegades és objecte) o se'n valora la bellesa. Es destaca també un cert sentit d'incongruència entre l'afectivitat que desperta aquesta estàtua i la fredor de l'ambient que l'envolta, que accentua encara més l'empatia amb què se la percep. Dues veïnes entrevistades manifesten:

La nena m'agrada molt [...] molt maca. (Susanna)

Lo de la Constitució no són escultures ni res, la nena aquella pobreta està patint tots els mals..., perquè els gamberros la tracten de totes les maneres possibles... (Esperança)

En contrast, l'escultura de la A de Joan Brossa, ubicada davant del Museu del Cinema, es percep com un element d'estranyesa dins de l'ambient molt més càlid de la plaça de Santa Susanna. Els residents se senten sorpresos i interrogats per l'escultura, però no arriben a fer-ne una interpretació clara ni hi projecten cap sentiment.

La lletra [...], no ho sé, trobo que no em transmet res, m'entens? (Núria)

Es dona, doncs, entre les dues places i les escultures que acullen, una situació d'equilibri. Santa Susanna, amb un paisatge clàssic, té una escultura d'avanguardia, mentre que en la plaça de la Constitució, amb un suport avantguardista, hi destaca l'escultura clàssica de *La nena*.

Amb l'escultura dels llibres de la plaça de Josep Pla, es dona la curiosa paradoxa que, al mateix temps que genera una acceptació més aviat passiva, és, d'entre tots els elements simbòlics, la més fàcil i correctament interpretada pels residents. Dues persones entrevistades opinen sobre les escultures amb aquestes paraules:

La plaça Josep Pla, és evident, perquè és una escultura de llibres relacionada amb ell. (Susanna)

La de Josep Pla, doncs bé..., no la trobo molt original, llibres l'un sobre l'altre. Què es pot esperar de Pla? (Abel)

La percepció del barri en general se centra en la imatge de la vitalitat i del comerç actiu, però no de l'intercanvi social participatiu ni de la convivència de veïnatge. Aquest aspecte es reforça amb la manca d'entitats i associacions socials que hi operin. Un veí de mitjana edat ho viu així:

[...] no hi ha cap signe d'identitat en el barri ni massa vida associativa a part de la parroquia [...] no hi ha un sentit de barri..., no hi ha elements de cohesió que propiciïn espais de trobada ni de realitzar activitats conjuntament.

De les entrevistes, se'n percep una clara dissolució del sentiment de pertinença al barri en favor d'una potenciació de la identitat gironina. Això és degut al fet que el barri ha estat adequat a les necessitats d'una clientela que no necessàriament pertany a aquest, però que l'omple activament cada dia. Dos veïns del barri hi expressen el seu sentiment de pertinença de la manera següent:

[...] [m'identifico] més que amb el barri, amb el centre de Girona. (Genís)

Em sento més gironí que no pas del barri. (Rafel)

El Mercadal: una lectura de gènere

La investigació feta mostra una igualtat aparent en la repartició i l'ús de l'espai per part d'homes i de dones. El tret més notable d'aquesta aparent igualtat és la tendència dels entrevistats amb parella a veure les compres quotidianes com una activitat compartida, amb només un lleuger desplaçament d'aquesta cap a les dones. Si bé s'observa una tendència a la igualtat en les activitats, a nivell de percepció de l'espai, la situació és una altra de ben diferent. El món del comerç, tant a nivell de consum com a nivell de presència en el barri, s'associa, de manera gairebé sistemàtica, amb el món de les dones. També el fet que una majoria de les botigues de la zona estiguin dedicades a productes de consum majoritàriament femení, motiva una presència més gran de les dones en tot l'entramat comercial del barri.

Les botigues de roba, moltes són perfumeries, al supermercat... i, per lo tant, hi van moltes més dones que no pas homes. (Xavier)

Sóc comerciant i veí. Jo intento que la meva senyora..., bueno intento..., compri en el barri. (Arcadi)

La dialèctica entre l'ús i la percepció del barri a nivell de gènere s'explica pel fet que els habitants només són una part, per bé que important, dels usuaris reals del barri. Tot aquests factors motiven que es pugui parlar d'una certa feminització de l'espai comercial del Mercadal. Una veïna parla amb satisfacció de les compres que hi realitza:

Les compres, les faig en el barri per comoditat i perquè em sento ben servida amb la gent que hi ha aquí. (Susanna)

Malgrat l'apparent igualtat en els rols que les persones entrevistades descriuen, és fàcil de veure que aquesta feminització de l'espai té també el seu correlat en unes altres àrees de la vida quotidiana. En les entrevistes realitzades, s'hi veu una proporció superior de dones, respecte als homes, que fan referència a la mainada i al seu ús del barri. Al llarg de les observacions, són les mares, i no pas els pares, les qui fan referència a l'ús dels equipaments culturals per part de la mainada, i les que estan més pendents de l'evolució cultural

dels fills. Dues mares expliquen com visiten amb la seva mainada les sales d'exposicions:

A la sala d'exposicions, hi vaig molt, a la de La Caixa d'aquí, hi vaig molt..., ens agrada molt perquè al nano li encanta... (Rita)

El que fem nosaltres..., és les exposicions aquestes d'aquí..., fins i tot amb les nenes, els hi agrada molt entrar-hi sempre a mirar. (Mita)

Són les dones les qui descriuen millor les característiques del mobiliari urbà on la mainada pot prendre mal i les que tendeixen a fer una crítica més acurada dels perills potencials de la plaça de la Constitució. Aquesta atenció més gran de les dones cap a la mainada indica un cert manteniment de l'estructura familiar tradicional i una responsabilitat més gran de la mare sobre l'educació.

La Constitució [...] sobretot les escultures aquelles són un perill, les sortides d'aire són un perill, les moltes rampes... La rampa que hi ha al final, que jo he vist nens patinant i no s'han matat allà... És horrible. (Anna)

L'observació portada a terme durant quatre dies a la plaça de la Constitució, ha mostrat també una lleugera superioritat en nombre de mares o àvies que van a buscar els nens i les nenes a la sortida de l'escola del barri. Malgrat l'aparent igualtat inicial, l'estudi en profunditat revela un ús més gran de l'espai del Mercadal per part de les dones que no pas dels homes. Aquest ús més elevat genera més coneixement del barri i també de la seva gent, la qual cosa fa que siguin les dones majoritàriament les que manifestin l'existència d'un sentiment de barri, almenys a nivell de percepció, tot i que reconeixen que és feble:

Entre les dones més, perquè ens trobem al supermercat, perquè ens trobem al pati de l'escola, perquè.... coses d'aquestes, però no prou. (Susanna)

Sí, sí..., entre les fruiteres i botigueres aquestes de tota la vida, es nota que es coneixen, se saluden... (Farners)

Dos dels fenòmens que la geografia feminista ha observat en les grans ciutats també s'han pogut detectar en el barri del Mercadal: un ús més gran del transport públic per part de les dones i una certa connotació de por en alguns punts i moments del desplaçament pel barri. Malgrat les transformacions urbanes que ha sofert el Mercadal, s'han detectat uns espais entorn de la plaça de Josep Pla pels quals un bon nombre de dones admet que evita de passar-hi en certes hores de la nit, mentre que cap dels homes entrevistats els ha percebut com a potencialment perillosos. Tres dones expressen quins són els espais del barri que rebutgen per por o per sensació d'inseguretats:

A la plaça de Josep Pla hi ha aquell túnel que surt a la Grober, evito de passar-hi de nit si vaig sola..., perquè allà, així de tancat. (Cati)

A la zona del carrer Grober queda el túnel que connecta amb la plaça de Josep Pla. He sentit comentaris que hi ha hagut robatoris, estirades de bosses de mà i tot això, i també intento evitar-lo. (Susanna)

El corredor que uneix la plaça de Josep Pla amb el carrer Nou no m'agrada, intento no passar-hi... És molt fosc... No hi ha quasi ningú. (Teia)

Es fa evident, en detalls com aquests, la importància de tenir en compte la perspectiva de gènere quan es planifica. Només des de la consciència de les diferències en la percepció de l'espai es pot treballar perquè l'espai públic pugui ser compartit amb plena igualtat per homes i dones, sense restriccions de por ni coaccions implícites.

Reflexions finals

Una planificació urbana que vulgui tendir a constituir un espai plenament integrador, haurà de tenir en compte les múltiples potencialitats que pot tenir aquest espai i les característiques de tots els grups socials que l'habiten o que poden habitar-lo. Si es fonamenta la percepció i l'ús d'una zona determinada de la ciutat com a espai de comerç, abocat a la utilització per part de tots els ciutadans i no només del veïnat, es pot concloure que el nivell de vida del mateix barri implicarà un cert tipus d'exclusions, que seran conseqüència directa de la planificació. És possible que augmenti el nivell de vida del barri, que ho faci també el preu del sòl, que la qualitat de l'espai millori notablement, però també que, com a conseqüència d'això, hi hagi grups socials que se'n vegin exclosos. L'espai transformat, per tant, haurà esdevingut plenament funcional en algun sentit (el comerç, les zones de pas), però haurà perdut oportunitats de constituir-se en un ambient de plena integració i intercanvi a d'altres nivells (social, cultural, de convivència), fet que posa en dubte l'èxit de l'operació urbanística.

Més enllà de l'evolució específica del barri del Mercadal, l'article ens mostra com la percepció de l'espai i l'ús d'aquest és diferent per part dels homes i de les dones. Tot i els avenços cap a una igualtat de gènere, s'observa que es perpetuen algunes diferències, com és el fet que les dones es preocupen més de l'educació i l'oci dels seus fills, s'encarreguen més de les compres i utilitzen més el transport públic. En les formes de planificació urbanística futures, caldrà integrar l'especificitat dels problemes de gènere. Caldrà contemplar aspectes com ara la por de l'ús de determinats espais, la multiplicitat de funcions socials que de vegades tenen les dones, l'ús diferent que fan del seu temps o la seva responsabilitat lligada a persones dependents (avis, fills) entre d'altres. L'atenció a les qüestions de gènere i a la funció de l'espai com a lloc socialitzador i d'igualtat entre homes i dones no es produirà satisfactòriament si no existeix una clara consciència i un compromís en aquest sentit per part d'urbanistes i gestors, una tasca que, encara avui, és ben necessària.

Bibliografia

- ARAGALL, F. (2002). *De la ciutat sense barreres a la ciutat per a tothom*. Barcelona: Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona.
- BONDY, L.; CHRISTIE, H. (2000). «Working out the urban: gender relations and the city». A: BRIDGE, Gary; WATSON, Sophie (eds.). *A companion to the city*, p. 292-306.
- BOOTH, C. (1998). «Eliminar las barreras», a BOOTH, C.; DARKE, J.; YEANDLE, S. (eds.). *La vida de las mujeres en las ciudades: La ciudad, un espacio para el cambio*. Madrid: Narcea.
- BORJA, J. (2000). «La ciutat del desig. Espai públic i ciutadania». A: *Els carrers de la democràcia: L'espai públic de les noves ciutats*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- BORJA, J.; MUXÍ, Z. (2001). *L'espai públic: ciutat i ciutadania*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- BRU, J. (1995). «Los espacios recreativos en la doble dimensión protección/uso: un análisis conceptual desde la perspectiva geográfica». A: BRU, Josepa (coord.). *Ciutat i espais lliures: V Setmana d'Estudis Urbans a Lleida*, 26-30 d'octubre de 1992. Lleida: Universitat de Lleida.
- CALLAMARD, A. (1999). *A methodology for gender-sensitive research*. Canada: Amnesty International Publications and the International Centre for Human Rights and Democratic Development.
- CARR, S.; FRANCIS, M.; RIVLIN, L.; STONE, A. (1992). *Public space*. Cambridge i Nova York: Cambridge University Press.
- CRESWELL, J. W. (2002). *Research desing: Qualitative, quantitative, and mixed method approaches*. Londres: SAGE.
- DWYER, C.; LIMB, M. (2001). «Introduction: doing qualitative research in geography». A: DWYER, C.; LIMB, M. (eds.). *Qualitative methodologies for geographers: issues and debates*. Londres: Arnold.
- FRÉMONT, A. (1990). «Vingt ans "d'espace vécu"». A: BAILLY, A.; SCARIATI, R. *L'humanisme en géographie*. París: Anthropos, p. 13-22.
- HABERMAS, J. (1984). *The Theory of communicative Action*, vol. 1: *Reason and the Rationalisation of Society*. Londres: Heinemann.
- HARTLEY, J. (1992). *The politics of pictures: the creation of the public in the age of popular media*. Londres: Routledge.
- LEFEBVRE, H. (1978). *De lo rural a lo urbano*. Barcelona: Ediciones Península.
- LEFEBVRE, H. (1991). *The production of space*. Oxford: Blackwell.
- LITTLE, J.; PEAKE, L.; RICHARDSON, P. (1988). «Introduction: geography and gender in the urban environment». A: *Women in Cities: gender and the urban environment*. Basingstoke: Macmillan Education, p.1-20.
- MACDOWELL, L. (1997). *Género, identidad y lugar: un estudio de las geografías feministas*. Madrid: Ediciones Cátedra.
- MARQUÈS, J. (1979). *Girona Vella*. Girona: Ajuntament de Girona.
- MARTÍ, X. (1983). «Barri del Mercadal». A: *Girona i els seus barris*. Girona: Ajuntament de Girona.
- MOSS, P. (ed.) (2002). *Feminist Geography in practice: research and methods*. Oxford: Essex.
- NADAL, J. (1997). «Girona: una proposta de regeneració urbana i canvi sociocultural», a GRABIELLI, B. i altres (ed.). *La ciutat històrica dins la ciutat: Seminari sobre mètodes i experiències d'intervenció*. Girona: Servei de Publicacions de la Universitat de Girona, p. 98.

- ORTIZ, A. (2004). «Ús i apropiació de la Via Júlia i la rambla del Raval de Barcelona des d'una perspectiva de gènere». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 44. p. 89-108.
- RYAN, J. (1994). *Women, modernity and the city. Theory, Culture & Society*. Londres: Sage, vol. 11, p. 35-63.
- SANGUIN, A.-L. (1981). «La géographie humaniste ou l'approche phénoménologique des lieux, des paysages et des espaces». *Annales de Géographie*, setembre-octubre, p. 560-587.
- TELLO, R. (2002) (coord.). *Espais públics: mirades multidisciplinàries*. Barcelona: Pòrtic.
- VALENTIN, G. (1996b). «Children should be seen and not heard: the production and transgression of adults's public space». *Urban Geography*, 17: 3, p. 205-220.
- WEKERLE, G. R. (1980). «Women in the urban environment». *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, vol. 5, nº 3, p. 188-214.
- YOUNG, I. (1990). *Justice and the politics of difference*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.